

שימוש בסבונה צובעת בשבת

המתירים שימוש בסבון אסלות בעל צבע בשבת וטעמם

כתב בחזון עובדיה (ח"ה עמ' כח): 'מותר לפתוח את זרם המים בשירותים שיש בהם סבונה שצובעת את המים ונותנת בהם ריח טוב.'

נימוקיו:

א. דעת הרמב"ם (הלכות שבת ט, יד) היא ש'העושה עין הצבע, הרי זו תולדת הצבע - וחייב'. כלומר, מי שיוצר גוון צבע על ידי ערבוב כמה חומרים - הרי זו תולדת צבע. לעומת זאת, דעת הראב"ד שאין צובע ב'צביעת מים שאינה לצורך עצמה'.¹ לדעת האגלי טל גם הרמב"ם מחייב רק במצב שעומד לצבוע באותו צבע שיצר.² לפי זה, בסבונה אין איסור דאורייתא, גם לדעת הרמב"ם.

ב. בד"כ אדם לא מכוון לצביעה, אלא רק לנקות את האסלה, ולפי זה יש בנידון כאן פסיק רישא בדרבנן.³

ג. המים שמוריד ממש ביד נשטפים מיד ואין כל קיום לצביעה, ולכן גם אם מתכוין - האיסור הוא רק מדרבנן. כך כתב החת"ס (יו"ד סי' צב) שהמבשל דבר שבישולו כלה והולך נאסר מדרבנן.⁴

ד. עוד אפשר לומר שהצביעה היא בדרך של גרמא הנעשית על ידי הסרת המונע [=ידידת הניאגרה].⁵ לפי זה, בנידון שלנו מדובר במקרה של גרמא ופסיק

1. עיי' מ"ב סי' שכ ס"ק נט.

2. מלאכת 'לשי' אות (ט), וכך כתב בקצות השולחן סי' קמו, ובאור לציון ח"א סי' כט.

3. בגמ' שבת (קלג, א) נאמר: 'מודה ר"ש בפסיק רישיה' דהיינו שבשעה שאדם עוסק בפעולה המותרת, אם בוודאות תעשה מלאכה אסורה - אסור, ורק במצב שיש ספק אם יעשה איסור וגם אינו מתכוין מותר. ואלו פרטי דין פס"ר:

א. פס"ר דניחא ליה במלאכה דאורייתא אסור מהתורה (סי' שכ, שעה"צ נג).

ב. פס"ר דלא ניחא ליה בדאורייתא דעת הערוך שמותר, ודעת התוס' (שבת קג, ע"א ד"ה לא צריכא) שאסור מדרבנן, וכך נפסק להלכה (סי' שכ סעי' יח. ועיי' בשו"ת מנחת שלמה סי' י ס"ק ז ד"ה שוב).

ג. פס"ר במלאכה דרבנן, לדעת המג"א אסור וכך פסק המ"ב (סי' שיד, ס"ק יא), ודעת תה"ד (סי' סו) שמותר (ועי' בחת"ס יו"ד סי' קמ, ובחז"ע ח"י עמ' קטז הע' ז).

ד. פס"ר דלא ניחא ליה בדרבנן, דעת המ"ב (שטז ס"ק ה) שאסור ורק במקום צער מותר. אמנם, דעת התוס' (שם) משמע שמותר, וכן פסק ר' יצחק אלחנן (שו"ת באר יצחק או"ח סי' טו, ה ובמילואים), וכן כתב בחז"ע (ח"ג עמ' עה).

4. וכ"כ בנשמת אדם (כ, ב) ובמנחת חינוך במלאכת אופה אות (ח).

5. כך למד הרב עובדיה בחת"ס (יו"ד סי' ריד) שכתב בדין מקוה: 'ומה שאדם מסיר המונע, והמים נמשכים מאליהם לא מקרי הויה ע"י אדם. וכך בשו"ת הר צביל(סי' קלג), ובשו"ת מחזה

רישא, ודעת המהר"ל (גור אריה שבת עג, א) שגרמא ופס"ר ביחד - מותר, וכך כתב בשו"ת הר צבי (או"ח סי' קלג).⁶

בשו"ת אור לציון (ח"א סי' כט) כתב שמבואר ברמב"ם שרק העושה עין הצבע חייב, והסביר שהחוב הוא משום שתיקן צבע שראוי לצבוע בו, אבל במצב שצבע קצת את המים לא התקנים לצבע, ולכן לדעת הרמב"ם אפילו מדרבנן אין איסור.

עוד כתב שאין מלאכתו מתקיימת לזמן ממושך, שכן כל זמן שמשתמשים באסלה המים הראשונים נשטפים, וכתב הרמב"ם (שם ט, יג) שצבע שלא מתקיים - פטור. ולפי זה בנידון שלנו: הצביעה אסורה מדרבנן, שכן אין מדובר במים העומדים לצבוע בהם, ובנוסף לכך הצביעה לא מתקיימת, ולכן אין אפילו איסור דרבנן.⁷ בנוסף, אפשר לומר שמותר מדין פס"ר דלא אכפת ליה בדרבנן, ולכן יש להקל בפשיטות.

אברהם (או"ח סי' נב).

6. כתב בשו"ת הר צבי שצריך עיון מדין רוצח בגמ' סנהדרין (עז, א), בדין 'אשקיל עליה בידקא דמיא', שבכח ראשון - חייב, אע"פ שרק מסיר מונע. וכתב שיש מי שאמר שלענין שבת שאני כיון דבמשכן לא הוי. וכתב בהר"צ שבגמ' משמע שגם בשבת חייב. ובגמ' (שם עז, ב) אמר רבא: 'הזורק חץ ותריס בידו וקדם ונטלו לתריס - פטור, דבעידנא דשדיא מפסיק גירי, ולפי"ז מבואר שהמסיר דבר המונע אינו עושה מעשה, ולכאורה הסוגיות סותרות. וכתב לתרץ ביד רמה שבשעה ששילק את התריס עדין לא הגיע החץ עד התריס ולא נגע בו ולכן אין זה אלא גרמא, משא"כ בדין 'אשקיל עליה בידקא' מה שמפסיק בין המים לאדם נוגע במים וכל המים מחוברים אליו ובנטילתו את המונע כאילו נטל בידיו את מה שנוגע ודבוק בו. ומסקנת הדברים שם שגם הדבר שנעשה בו המלאכה (בנד"ד הסבוכיה), צריך להיות סמוך למקום שמסיר את המונע (כך כתב רש"י שם עז, ב). ועוד שהמים לא נופלים באופן ישיר על הסבון אלא נתקלים בכתלי האסלה וחוזרים לצדדים.

7. כך כתב הרב עובדיה (חזו"ע שבת ה' עמ' ה) שנתנית אבקת פודרה (ללא משחה) מותרת בשבת, וטעמו שצביעה בגוף האדם אסורה מדרבנן, ואם הצביעה אינה מתקיימת - הדבר מותר. אמנם, בשמירת שבת כהלכתה (פר' יד, סעי' סה) כתב שנכון שלא לתת אבקת פודרה על הפנים, משום הגמ' (שבת צה, א): 'אשה לא תעביר סרק (צבע אדום) על פניה מפני שצובעת'. להלכה, צביעה בגוף האדם אסורה מדרבנן (שו"ע סי' שג, סעי' כה ומ"ב ס"ק עט). בחיי אדם (כלל כד נש"א א) כתב שנאסר רק מדרבנן, משום שצביעה על הגוף היא צביעה שאינה של קיימא. ולדעת המ"ב (סי' שג ס"ק עט) אין שייכות צביעה בגוף האדם בכל מקרה, כיון שאין זה כדרך צביעה של חפצים, אלא איפור וקישוט של הגוף.

בדין אבקה יבשה (ללא קרם) של פודרה, נחלקו הפוסקים: דעת הגר"ע יוסף (שם) שמותר, וטעמו שנתנית סרק האסורה היא בדבר המתקיים, אבל בדבר שאינו מתקיים, כגון פודרה וכיוצא בזה, מותר, כיון שהצביעה בגוף האדם היא מדרבנן. וכמו שכתב הגינת ורדים (או"ח כלל ג סי' טז), שאין איסור מוליד ריח כאשר נותן מי ורדים על גופו בשבת, כיון שכל איסור מוליד הוא מדרבנן, וכיון שגם אינו מתקיים על הגוף, שהרי הזיעה מעבירה אותו - לא גזרו. ועוד, מאחר והאבקה יבשה ואינה נדבקת בדיבוק חזק לעור הפנים, ממילא אין בזה איסור צביעה, וכך כתב בקצות השולחן (סי' קמו בד"ה סי' כ), וכן פסקו מנחת אהבה (ח"ג יג, ז), משפטי עוזיאל (ח"ח, לה) וכך נראה בדעת האג"מ (או"ח ח"א, קיד; ח"ה, כז). אמנם דעת הגרשז"א (שש"כ יד, סה בהערה) לאסור, וכך פסק בארחות שבת (טו, נז). יש שכתבו לחלק שאבקה בצבע הגוף מותרת וצבעונית אסור, כך דעת שו"ת באר משה (ח, כה) פס"ת (שג, יד) ומאמר מרדכי (ח"ד, נא).

בשו"ת 'דבר חברון' (או"ח עמ' 165) כתב הרב דב ליאור, שלרוב הפוסקים אין צביעה במשקין,⁸ ולכן אפשר להקל. ועיין גם בשו"ת ציץ אליעזר (יד, מז) שכתב שאין צביעה באוכלין ומשקים, וגם למחמירים במשקים, במקרה הנדון עיקר השימוש הוא לניקוי ולחיטוי ולא לצביעה, ולכן מותר כדין משקים שהעיקר לטעם והצבע ממילא.⁹

האוסרים שימוש בסבון זה וטעמם

חשש איסור צובע

בשמירת שבת כהלכתה (כג, טו) כתב להיזהר משימוש בחומר שצובע את המים, ואם לא הוציאו מבעוד יום - יוציאנו בשבת כלאחר יד. וביאר: 'כך שמעתי מהגרש"ז אויערבך, שיש בזה צובע, כיון שכוונתו לצבוע את המים. ואפילו להראב"ד שחולק על הרמב"ם בעניין עין הצבע, בזה גם הוא מודה שאסור, שהרי צביעת המים היא גמר מלאכת הצביעה'.¹⁰ במנחת שלמה¹¹ כתב שנחשב צבע העומד להתקיים שאם ישאירו אותו כמות שהוא - יישאר צבוע, אך למעשה כיון שנעשה מעיקרא על דעת להדיחם תוך זמן קצר יתכן שנאסר רק מדרבנן.

גם בספר ארחות-שבת¹² כתב לאסור מדין צביעה, וכתב שאין בדבר נידון של צביעה באוכלין משום שאין המים עומדים לשתיה כלל,¹³ ובלחיצה על ידית המים יש מעשה ולא גרמא, ואע"פ שהמים לא נופלים באופן ישיר על גבי החומר הצובע, אלא נתקלים בכתלי האסלה וחוזרים לצדדים, מ"מ כיון שנפילתם בחוזק גדול - מסתבר דחשיב ככח ראשון.

חשש איסור הולדת ריח

כתב בשמירת שבת כהלכתה (שם בהערה מז) שאף על פי שאין כוונתו להוליד ריח אלא רק להעביר ריח רע, יש לחשוש לדעת האחרונים שאוסרים.¹⁴ אולם, הוסיף

8. עיי' מ"ב ס"י שכ ס"ק נו.

9. עיי' שם שמדבר על סבונה הנמצאת במיכל המים, ולא באסלה, ולכן הדין קל יותר. כי יש בדבר גרמא לכרי"ע, עיין ארח"ש (פ"ז הע' ח).

10. וכך כתב החי"אדם (כד, ד), ועיי' בשש"כ בהערה מז, שאם אין בנמצא חומר חיטוי אלא כזה הצובע המים, מותר להשתמש בו, אם אמנם אינו מקפיד על סוג הצבע וכוונתו רק לחיטוי.

11. ח"ב סי' יד. תשובה לר' בנציון אבא שאול.

12. פ"ז הע' ח'. פי' טו', יד. פי', כט, יב.

13. עי' בחכם צבי ס"י צב שגם במצב שאין המים עומדים לשתיה יש למים דין אוכלים ומשקים, ורק כאשר יש במים חומר הפוגם אותם לשתיה, כגון סבון, חייב על הצביעה. ולכן כתב הרמב"ם (הל' שבת ט, יד) שהחויב על מי שנתן אסטיס לתוך מי כרכום, ולא אמר שחייב על נתינת הכרכום לבד. ובנידון דידן, לפני שמוריד את המים על הצבע, המים ראויים שהרי נמצאים ללא חומר שפוגם אותם. ועיי' מ"ב ס' שכ ס"ק נו, ובפמ"ג (א"א), ס"י שכ ס"ק כה. ובמנחת שלמה כתב שגם באוכלין, אם כוונתו לצבע אסור, שכך כתב החי"אדם (כד, ג-ה).

14. עיי' מ"ב ס' קכח ס"ק כג.

שמאחר וטעם איסור מוליד הוא מפני שנראה כעושה דבר חדש, ייתכן שזה לא שייך כאן, משום שהמים נשפכים מיד לתוך האסלה, וסיים בצ"ע.

ובציץ אליעזר (שם) כתב שמאחר ויש מחלוקת בפוסקים אם שייך מוליד ריח באוכלין ומשקין,¹⁵ ובנוסף אין מכוון לעצם הריח אלא עיקר כוונתו שיעביר את הריח הרע, לכן מותר.¹⁶

ובארחות שבת (פרק טו הערה צא) כתב: 'נתברר לנו מהמומחים שמייצרים את החומר הנ"ל, שהאופן בו הוא מפיץ את ריח הבושם אינו ע"י שמתערב במים, אלא ע"י שמתנדף לאוויר, ובאופן זה מבשם את החדר, ולכן מותר'. ועוד יש להוסיף שדעת החכם צבי וא"ר (ע"י מ"ב סי' קכח ס"ק כג) שאין איסור הולדת ריח כשמערב בושם במים מכיון שהמים עצמם לא מקבלים את הריח, אלא שהריח בא מהבושם המעורב במים.¹⁷ בנוסף, דעת שאילת יעב"ץ (סי' מב) שאין איסור הולדת ריח במקום שמטרת הריח רק להעביר ריח רע. וכך כתב הרב מרדכי גרוס (רבבות אפרים ח"ו ס"ס קצו) שגדר איסור הולדת ריח הוא שמשביח את הדבר שנותן בו הריח,¹⁸ וכך שמענו מהג"ר ניסים קרליץ להקל ע"פ סברת היעב"ץ.¹⁹ וניתן לצרף עוד את דעת המהרש"ל (הובאה במ"ב סי' תרנח, ס"ק ז) שפס"ר בהולדת ריח מותר.

לדעת האוסרים - האם מותר להסיר את הסבון או שהוא מוקצה?

בשמירת שבת כהלכתה (שם) כתב שהסבון מוקצה ויוציאונו כלאחר יד (כגון באחורי ידיו והוא נקרא טלטול בגופו).²⁰ ונ"ל שלדעת השש"כ דינו ככלי שמלאכתו לאיסור מעיקר הדין, ורק טוב להחמיר כדין מוקצה מחמת גופו.²¹ ובארחות שבת (טו, סד) כתב שדינו כמוקצה מחמת גופו. אמנם, אף לדעתו, אם יש צורך של כבוד הבריות - מותר להוציא את הסבון, שהרי כבוד הבריות של בית הכסא דוחה איסור מוקצה (עפ"י גמרא שבת פא, ב; שו"ע סי' שיב).

ונ"ל שיש מקום להקל להוציא את הסבון בידיים, מפני שדין הסבון כדין נר [שלא דלק בשבת], שהוא כלי שמלאכתו לאיסור שאין בו שימוש של מלאכת היתר,²²

15. עיי' חכם צבי סי' צב, ופמ"ג (שם). ועיי' גר"ז סי' תקיא קו"א (א).

16. בדבריו נתן טעם להתיר גם מדין גרמא, ובנד"ד, כאמור, נחלקו הפוסקים אם יש גרמא.

17. אולם, שם מדבר על שמן שמעורב במים, ולענ"ד אפשר לומר שבנד"ד גם לדעת הא"ר אסור, מכיון שאין ממשות בסבון. וכן מה שכתב בדעת החכ"צ שמוותר, כיון שאין מוליד ריח באוכלין, אפשר לדחות לפי דעת הארחות שבת שאין במים אלו דין אוכלין.

18. ויש לומר שהוא הביאור במה שכתב הגינת ורדים (או"ח כלל ג סי' טז) דאין איסור הולדת ריח באדם, משום שאין הריח מתקיים שהזיעה מעברתו, ולכן גם כאשר כוונתו רק לסלק ריח רע - אין איסור.

19. ובספר חוט שני (ח"א ע"מ קיח) כתב שאסור משום מוליד ריח, וצ"ע.

20. עפ"י מה שכתב בפרק כב סעי' לו.

21. עפ"י מה שכתב בפרק כ"י סעי' טז בהערה שם.

22. ועיי' בשולחן שלמה (סי' שח ס"ק לאג) שכתב לכאורה דין סבון כדין נר, אולם אפשר שלא דומה כיון שנה עומד ליהנות מאורו בשבת אבל סבון ואבקת כביסה לא שייך אף פעם להשתמש בהם תשמיש המותר בשבת. וגם דעת האג"מ שסבון הוא מוקצה מחמת גופו ולכן לכתחילה יש

ודעת הרשב"א (שבת קנד, ב) שדינו ככלי שמלאכתו לאיסור וכך פסק המג"א (סי' שח ס"ק יז) וגר"ז (סי' שח ס"ק לג), ואילו דעת בעל המאור (שבת סו, ב) שדינו כמוקצה מחמת גופו וכך פסק המור וקציעה. ובמ"ב נראה שהכריע להקל,²³ וכך כתבו להקל השש"כ (כ, טז), חזון עובדיה (ג, נב) ובשו"ת תפילה למשה (א, טז).

ולפ"ז, אם דינו ככלי שמלאכתו לאיסור יש לדון אם נחשב בנד"ד כצורך מקומו. ונ"ל שיש מחלוקת בדבר. בשש"כ (כ, י) כתב: 'פטיש המונח על השולחן והוא מתבייש בשל כך מפני אורחים - יש אוסרים לגעת בפטיש, דאין בדבר צורך מקומו (כך דעת ספר 'תהלה לדוד') ויש מתירים' (ועי' שם בהערה כה בשם הגרשז"א). ונ"ל שמקרה זה דומה לנד"ד, משום שכל עוד הסבון מונח במקומו הוא מנוע מלהשתמש בשירותים לדעת האוסרים, ולפ"ז גם בנד"ד יש מתירים. בנוסף, אפשר לצרף את דעת הסוברים שמותר להשתמש בסבון בשבת, וממילא דינו ככלי שמלאכתו להיות. בהתאם לכך, כתב בספר הליכות שבת לר' אופיר יצחק מלכא (ח"א עמ' שכא) שבמקום צורך ניתן להקל להסיר את הסבון בידיים.

סיכום

נחלקו הפוסקים בדין שימוש בסבונה צובעת בשבת. דעת הגר"ע יוסף, ושו"ת אור לציון להתיר, ואילו דעת השש"כ והגרשז"א לאסור.

ונ"ל שלמעשה גם למחמירים, אם הוא מתארח במקום שיש בו סבון כזה, או ששכח ולא הוציא את הסבון קודם השבת, בדרך כלל יש בכך משום כבוד הבריות, ולכן הפתרון הרצוי הוא שלא יתכוון לצבוע,²⁴ וילחץ על הלחצן של המים בשינוי²⁵ ומותר, וכך כתב למעשה בספר הליכות שבת (ח"א עמ' שכא).²⁶

להחמיר. אמנם דעת החזון עובדיה להקל (ח"א עמ' עו).

23. בסי' שח ס"ק לד כתב מחלוקת בדין הנ"ל, ובסי' רעט, בשעה"צ אות, ד. סתם להקל כמג"א.

24. עי' בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צא ס"ק ט) ובמנוחת אהבה (פי' כד סעי' כ).

25. שו"ע (סי' שיב סעי' א) 'משום כבוד הבריות התיירו לטלטל אבנים לקנח'. ובסי' שכב בשעה"צ יב כתב שהפמ"ג מצדד שמותר לקטום קיסם, במקום שיש צורך של כבוד הבריות, וקטימת קיסם ביד אינה שבות אלא משום שהיא מלאכה כלאחר יד (כך בארחות שבת ח"ג עמ' רעח). וכך פסק בשש"כ שמלאכה בשינוי לצורך כבוד הבריות מותרת (פי' יח, סעי' מח העי' קצח). ופי' כג סעי' יט). ועוד שהגרשז"א כתב שהשימוש בסבונה אסור מדרבנן. ועוד שתרי דרבנן במקום צורך גדול מותר, כך כתב הרב אופיר מלכא.

26. וכתב לי ת"ח שכאשר הוא בביתו, ולכן אין חשש למחלוקת ולגרימת לכלוך או פגיעה ברכוש שאינו שלו, עדיף להסירו (שהרי אין בכך איסור לכל הדעות - אם מפני שאינו מוקצה כלל למתירים, אם משום צורך מקומו לשש"כ, אם משום כבוד הבריות לדעת הארחות שבת).